

1. Messias på den tredje dag. Utvidet versjon av artikkel i Vårt Land 3.10.2011.
2. Norsk oversettelse av Gabriels åpenbaring.
3. Litteratur og forklarende noter

1. Messias på den tredje dag

I mars 2007 ble en merkelig Dødehavstekst utgitt i det hebraiske tidsskriftet *Cathedra*. I motsetning til andre Dødehavsruller var denne ikke skrevet på skinn, men med blekk på en kalksten. Samleren David Jezelsohn fra Zürich hadde kjøpt stenen av en antikvitetshandler i Jordan. Teksten ble raskt oversatt til engelsk av undertegnede i forbindelse med et forskerseminar i Oslo. Nå har teksten blitt grundig analysert av flere forskere, og spennende perspektiver har dukket opp: Er dette en tekst der det spås et gjennombrudd for Messias på den tredje dag, i likhet med evangelienes fortelling om Jesus? Hva betyr det for vår forståelse av fortellingen om Jesu oppstandelse?

Engelen Gabriel på besøk

Teksten har fått navnet *Gabriels åpenbaring*. Den er formet som et profetisk budskap fra engelen Gabriel om Jerusalem som skal berges fra krig og nød. Den hebraiske håndskriften dateres til sent i 1. årh. f.Kr., og stenen er antagelig funnet øst for Dødehavet. Innskriften har vel åtti linjer, men mange av dem er dårlig bevart, slik at store deler av teksten er vanskelig å tyde. Men en rekke paralleller til nytestamentlige tekstavsnitt kommer likevel klart frem.

Mot slutten av teksten presenterer åpenbaringsbæreren seg: ”Jeg er Gabriel.” Men hvem er det Gabriel taler til? Vi vet at noen sto frem som profeter i det jødiske kulturmiljø, det ser vi både hos historikeren Josefus, i Dødehavsrullene og NT. Opphavsmannen til denne teksten ser på seg selv som en profet, han er ikke bare en karismatisk utlegger av gammeltestamentlige profetavsnitt. Han hører engelen tale, og han hører også en dialog mellom Gud og ’Guds tjener David’ - den kongelige Messias av Davids ætt, som Gud tiltaler som ’min sønn.’

Profeten er samtidig visjonær. Han får se en ’ond plante,’ antagelig høvdingen for fiendehæren. Senere får han se en mann som står og gir et tegn fra Jerusalems murer, og dernest et stort tre som viser at Jerusalem skal stå støtt som i fordums tid.

Han får høre at krig og beleiring venter Jerusalem. Han ser engler og himmelvogner som vokter byen. Folket skal ydmyke seg og be Gud berge dem. Disse endetidsvyene bygger på og nytolker gammeltestamentlige profetavsnitt, særlig Esek 34–37, Jes 66, Sakarja (kap 1–2, 6, 11–12) og Daniels bok. Jerusalem skal omringes av fiender før Herren griper inn. Mikael og engleskarene kommer båret på himmelske vogner for å utfri Guds folk.

Det tales om tre profetiske hyrder Gud har sendt til sitt folk og så kalt tilbake etter at Gud har sett ondskaper på jorden. Disse hyrdene kan være mennesker sendt av Gud, eller kanskje heller himmelske budbærere.

Er det fra GT’s profetbøker Gabriel-tekstens opphavsmann vet at Jerusalem skal bli omringet av fiendehærer? Eller er teksten skrevet nettopp mens Jerusalem sto i krigens fortegn? Da kan den stamme fra romernes erobring i 63 f.Kr. eller fra

maktkampen mellom Herodes og de siste makkabeerfyrstene 38-37 f.Kr. Et persisk krigertog mot Judea i 40-39 f.Kr. gir også en mulig setting.

Engler og himmelvogner

Guds engler spiller en viktig rolle. Gabriel er Guds talerør. Sammen med Mikael leder han englehæren. Englene har himmelske vogner til sin rådighet. Syv av dem er voktere ved Jerusalems porter og Judeas byer, de skal utføre storverk. Tre av englene kalles ”de hellige fra urtids dager.” Himmelvognene finner vi flere steder i GT; Esekiel 1; 2 Kong 2,11; 6,17; Jes 66,15; Sak 6; Salme 68,18.

Messias og ’den tredje dag’

I teksten møter vi løfter om et messiansk tegn på ’den tredje dag’: Davidssønnen ber om et tegn, og Gud svarer ham med løfte om en ny pakt for Israel, en pakt som skal innstiftes på den tredje dag. To ganger gjentas det at Gud skal gripe inn på den tredje dag, ’slik det er skrevet.’

Teksten gjengir en dialog mellom Gud og den messianske Davidssønn, som Gud kaller ’min sønn’ og ’min tjener.’ Det er også mulig at teksten lar det være messias selv som får høre Gabriel tale. Forskeren Daewoong Kim regner med at teksten er talt til en leder for en messiansk gruppe i en tid med krig og krise for Jerusalem.

Det er ikke påfallende at Gud kaller en messias av Davids ætt ’min sønn.’ Denne tanken finner vi allerede i 2 Sam 7 og Salme 2 - Gud ’adopterer’ kongen av Davids slekt. Disse ordene betyr ikke at en slik messias er guddommelig eller har himmelsk opphav.

Paralleller til Det nye testamente

Vi finner en rekke paralleller mellom Gabriels åpenbaring og Jesu endetidstale i Markus 13, Lukas 21 og Matteus 24. Alle disse tekstene taler om kommende krig og trengsler for Jerusalem. At Gabriel er en viktig budbærer vet vi også fra Lukas 1.

Johannes åpenbaring er det nytestamentlige skrift som har flest fellestrekk med Gabriels åpenbaring. Teksten på stentavlen ligger nær Johannes’ skildring av Gud som sender ut sine engler til dom og berging. Både Gabriel-teksten og Joh. åp. 12 skildrer Mikael som leder av Guds englehær i krigen mot ondskapens krefter.

De tre profet-hyrdene som blir sendt av Gud og deretter tilbakekalt minner om Joh. åp. 11, der det er to vitner som taler profetisk før de tas av dage av Dyret. De jødiske forskerne David Flusser og Cana Werman har argumentert overbevisende for at Joh. åp. 11–13 bygger på og nytolker en annen jødisk endetidstekst fra 1. århundre, ’Hystaspes orakelord’: her er det *en* profet som blir sendt av Gud for å forkynne og kalle folket til omvendelse, blir drept av antikrist og så hentet tilbake til himmelen på den tredje dag. Gabriels åpenbaring viser oss litt av den jødiske bakgrunn for de to andre skriftene. Også Johannes på Patmos er en skriftlærd profet som nytolker GT og senere jødisk tradisjon. Et fjerde søskenbarn av disse tekstene er Elia-apokalypsen, et egyptisk kristent skrift bygget rundt en eldre jødisk kjerne. Her er det tre vitner (jomfruen Tabita, Elia, Enok) som forkynner mot antikrist, blir drept og så vekket til live igjen av Gud.

Stentavlens gjentatte løfte om et messiansk tegn ’på den tredje dag’ minner om evangeliens ord om Jonastegnet på den tredje dag og at messias skal oppstå på den tredje dag etter Skriftene (Matt 12,40; Luk 24,46; 1 Kor 15,4). Håpet om at Gud skal gripe inn på den tredje dag bygger på Hos 6,3 ”på den tredje dag reiser du oss opp”;

Salme 46,6 "Gud hjelper sin by når morgenen gryr"; og 1 Mos 22,4 - det er på den tredje dag Abraham får øye på Guds offersted og billedlig talt skal 'få sin sønn tilbake fra de døde' (se Hebr 11,17-19).

Tanken om at Gud vil innstifte en ny pakt med Israels folk er hentet fra Jer 31, og står sentralt både i NT og samfunnet bak Dødehavsrullene.

Har evangelistene bare kopiert Gabriel-teksten?

Den israelske forskeren Israel Knohl har publisert flere spekulative tolkninger av Gabriel-teksten: Den skulle handle om en lidende 'Messias sønn av Efraim' som skal dø og få nytt liv på den tredje dag – altså en 'kristologisk tekst' fra århundret før Kristi fødsel. Og evangelistene skulle ha brukt Gabriels åpenbaring som modell når de i ettertid skulle finne mening med Jesu død og tolke disiplenes visjoner av ham. En av linjene leste Knohl slik: "På den tredje dag, bli levende!" Etter mye motbør fra skriftekspertene har Knohl justert sin lesning på dette punktet, men han fastholder at denne før-kristne teksten taler om en lidende Messias, Efraims sønn, og ble formativ for tidlig kristen tenkning. Men ordet som Knohl og andre leser som 'Efraim,' tydes helt annerledes av skrifteksperten Elisha Qimron, og i så fall faller en viktig bærebjelke i Knohls argumentasjon.

Jesus i jødisk tradisjon

Jeg vil fastholde at Gabriel-teksten ikke rokker ved evangeliens troverdighet. Derimot planter den Jesus, evangelistene og Johannes på Patmos enda tydeligere i jødisk jord. Den gjør det sannsynlig at Jesus selv kunne regne med et messiansk gjennombrudd 'på den tredje dag' - disse Jesus-ordene trenger ikke være konstruert av evangelistene i ettertid, slik mange NT-forskere mener. Jesus står i en levende jødisk samtidstradisjon når han taler om Messias-tegnet på den tredje dag og grunnlegger den nye pakts måltid.

Er dette en ekte profeti?

Gabriel-teksten viser oss nye sider ved jødiske tanker om Messias og endetid i tiden rett før Kristi fødsel. Den viser hvordan Daniels bok og andre GT-avsnitt inspirerte en skriftlærd jødisk profet. En som grunnet på Skriftene og lyttet etter veiledning ovenfra, og som ga videre det han ble gitt.

For en kristen leser gjenstår et teologisk spørsmål: Kan det være noe gudgitt og ekte i denne profetiske teksten, som plutselig dukket opp, skrevet i stein? – NT forutsetter at Israels Gud ikke hadde tatt sin ånd bort fra sitt folk i tiden før Jesus ble født. Jeg er derfor åpen for at det både i Dødehavsrullene og denne teksten kan ligge gudgitt, inspirert forventning og tro - som får et tilsvarende i Jesu gjerning og Det nye testamente. Samtidig skal alle profetiske budskap testes. Og overgangen mellom egne tanker og gudgitt inspirasjon kan være flytende hos bærere av profetiske gaver, det aner vi av kirkens lange tradisjon. Uansett viser denne og andre Dødehavstekster oss den mangslungne jødiske tradisjon og forventning i århundret før 'tidens fylde kom.' Og de minner oss om at den kristne, messianske menighet er runnet av jødisk rot.

Foto av Gabriel-stenen gjengitt med tillatelse fra Dr. David og Jemima Jezelsohn, Zürich; Bruce Zuckerman, Kenneth Zuckerman og Marilyn Melzian (2009).

2. Gabriels åpenbaring, oversettelse ved Torleif Elgvin 2011.

Usikre ord angitt med kursiv. Ord i hakeparentes er rekonstruert.

⁷]Israels sønner[⁹ H]errens ord[¹⁰]du spurte [meg , etter et ord fra]
¹¹Herren spurte du meg. – Så sier Hærskarenes Herre: ¹²Min *nidkjærhet brenner*, Israels hus. Jeg vil rope ut om storverk (som blir) gjort for Jerusalem. ¹³[Så] sier Herren Israels Gud: Se alle folkeslag ¹⁴vil krige mot Jerusalem, og føre bort fra den ¹⁵en, to, tre, ja fire av profetene og de eldste ¹⁶[og] de gudfryktige.

Min tjener David, spør meg og si: ¹⁷”Svar meg, jeg ber deg om et tegn.” – Så sier ¹⁸Hærskarenes Herre, Israels Gud: Min sønn, i mine hender har jeg ¹⁹en ny pakt for Israel, på den tredje dag vil du vite det. Så sier ²⁰Herren Hærskarenes Gud, Israels Gud: Rettferd skal bryte ondskapens makt. ²¹Spør meg, og jeg skal fortelle deg hva denne ²²onde planten er for noe. Du står ikke på en fast grunnvoll, men engelen ²³er din støtte, frykt ikke!

– Priset være Herrens herlighet fra hans ²⁴bolig! – Om en liten stund skal jeg ryste ²⁵himmelen og jorden.

– Se hans herlighet, han som er Herren Hærskarenes Gud, ²⁶Israels Gud!
Himmelvognenes Gud vil lytte ²⁷til ropet fra Jerusalems og Judeas byer og bringe trøst for ²⁸engelen Mikael's hærskarers skyld, og for deres skyld som har elsket ²⁹og spurt ham.

Så sier Herrens Hærskarenes Gud, Israels ³⁰Gud: En, to, tre, fire, fem, seks ³¹[syv.]
Og engelen spurte: ”*Det du ser*, hva er det?” – Jeg svarte: ”Et [*mektig*] tre.” ³²”Ja, Jerusalem skal bli som i fordums tid.” Og jeg så to ³³som vokter Jerusalem, ja tre som gjør storverk. ³⁴... tre ... ³⁵... som så en mann som sto og ... [*på muren*] ³⁶og han ... som vil gi tegn fra Jerusalem. ³⁷Og jeg står over ... og han sa: Dét er den første landflyktigheten/åpenbaringen ³⁸og dét er den andre landflyktigheten/åpenbaringen, og dét er de arme. Og jeg så ³⁹...

[*Jeg vil miskunne meg over*] Jerusalem, sier Hærskarenes ⁴⁰Herre ... ⁴¹... og jeg så ... ⁴³... murene ... ⁵⁰... [Herren din Gud er] ⁵¹med deg, din hyrde[er hos deg ... [med hjelp] ⁵²fra englene og fra *det høye*.

[Fienden skal krige] ⁵³mot hans folk, og neste dag ... [det skal gis dem et tegn] ⁵⁴på den tredje dag, slik det er skrevet. ... han ... ⁵⁶Ja, se ... [det skal bli] ⁵⁷slutt på blodsutgydelsen i Jerusalem.

For så sier Hærskarenes Herre, ⁵⁸Israels Gud: Ja, så sier Hærskarenes Herre, Israels ⁵⁹Gud, så sier Herren: [*Jeg vil utøse*] ⁶⁰over Jerusalem *nådens og bønnens* ånd. ⁶¹... Salige er de ... ⁶⁴... elsket ...

[*Dette er de*] ⁶⁵tre hellige fra urtids dager, fra *opp[havs tid]* ... ⁶⁶Jerusalem, si: ”Det er deg vi stoler på, [ikke på] ⁶⁷kjøtt og blod.” Dette er vognen til [*engelen som vokter deg*.] ⁶⁸Mange er det som elsker Hærskarenes Herre, Israels Gud.

⁶⁹Så sier Hærskarenes Herre, Israels Gud: [Tre] ⁷⁰profeter sendte jeg til mitt folk, tre hyrder. Og etter at ⁷¹jeg så [*mitt folks veier*] hentet jeg dem tilbake til ⁷²stedet (deres) for Davids, Herrens tjeners, skyld.

– D[u skapte] ⁷³himmelen og jorden med din store [kraft og med utstrakt] ⁷⁴hånd. Du viser godhet mot tusen slektledd ...

⁷⁵Tre hyrder vil komme til Israel ... [*for å se*] ⁷⁶om det er [gudfryktige] blant dem, om det er hellige blant dem ...

⁷⁷ – ”Hvem er du?” – ”Jeg er Gabriel, [*Herrens*] engel. ... ⁷⁸ du skal berge dem. En profe[t og en hy]rde skal berge deg. – [Jeg b]er ⁷⁹ deg om tre hyrder, om tre [pro]feter.
⁸⁰ – På den tredje dag: tegnet! Jeg er *Gabriel*, *kongenes konge* og fyrstenes fyrste, blant dem som trer frem i (helligdommens) forgårder ... ⁸² Tegnet er for ham ... [det b]er de deg om. Se de som elsker *kongen!* ⁸³ På den tredje dag, den lille som jeg tok, jeg Gabriel. ⁸⁴ Hærskarenes Herre, I[sraels] Gud ... ⁸⁵ Da skal dere stå *støtt* ... ⁸⁶ ... ⁸⁷ ... for evig [⁸⁸ ...

Oversettelsen er gjort av Torleif Elgvin, som har konsultert oversettelser og tolkningsforslag fra Ada Yardeni, Binyamin Elizur, Elisha Qimron, Alexey Yuditsky, Israel Knohl, Matthias Henze og Daewoong Kim.
For første engelske oversettelse fra 2007, se
multimedia.api.no/shares/archive/02015/Thorleif_Elgvins_o_2015007a.pdf

3. Litteratur og forklarende noter

Litteratur

Henze, M. red., *Hazon Gabriel. New Readings of the Gabriel Revelation*. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2011.

Aune, D., *Revelation 6–16*. Dallas: Word, 1998, 588-632,-771.

Elgvin, T., ”Priests on Earth as in Heaven. Jewish Light on the Book of Revelation,” *Echoes From the Caves. Qumran and the New Testament* (F. Garcia Martinez, ed.), Leiden: Brill, 2009, 257-78.

Elgvin, T., ”Notes on the Gabriel Inscription,” *Semitica* 54 (2011).

Flusser, D., ”Hystaspes and John of Patmos,” *Judaism and the Origins of Christianity*. Jerusalem: Magnes, 1988, 390-453.

Schäfer, P., *Die Geburt des Judentums aus dem Geist des Christentums*. Tübingen: Mohr-Siebeck, 2010 (særlig s. 1-31).

Werman, W., ”A Messiah in Heaven,” *Text, Thought, and Practice in Qumran and Early Christianity: Proceedings of the Ninth International Symposium of the Orion Center for the Study of the Dead Sea Scrolls and Associated Literature, Jointly Sponsored by the Hebrew University Center for the Study of Christianity, 11-13. January, 2004* (R.A. Clements, D.R. Schwartz, eds.). Leiden: Brill, 2009, 281-99.

Henvisninger til GT og NT

Ll. 13-14, 52-53, Jerusalem omringet av fiendehærer: 2 Kg 19; Ezek 38–39; Sak 14; Ps 46; Åp 20:9.

Ll. 16-18: 2 Sam 7; Sal 2.

Ll. 24-25: Hag 2:6; Hebr 12:26.

L. 57, blod: Sml Åp 11:6 and den jødiske kilden som er nytolket i Åp 11–13, *Oracle of Hystaspes* (se Aune, *Revelation 6–16*, 588-616).

Engelen Mikael (ll. 28): Dan 8:18-25; 10:20; 12:1; Åp 12:7-8.

L. 57: En kan også oversette ”slaktofrene i Jerusalem,” sml. Hebr 9–10.

Ll. 59-60: Sak 12:10; Åp 1:7.

Englehyrder som sendes av Gud og så kalles tilbake (ll. 70-72, 75-76, 79): Åp 11 (to vitner), 1 Mos 18-19; Esek 9; Sak 11 (der hyrdene er jordiske herskere); *Apocalypse of Elijah* 4, *Oracle of Hystaspes*.

Ll. 77, 80: Luk 1:26-38.

Ll. 80-81, kongenes konge, fyrstenes fyrste: Dan 8:11.25; Rev 17:14; 19:16.

Tegn på den tredje dag (ll. 17-19, 36, 54, 80): Matt 12:40; Luk 24:46; 1 Kor 15:4; Joh 2:19. For berging på den tredje dag eller ved morgengry, se Hos 6:3; Sal 46:6; 2 Mos 8:19; 19:11,15; 1 Mos 22:4 (det er på den tredje dag Abraham får se offerstedet og symbolsk får sin sønn tilbake fra de døde, Hebr 11:17-19).

Ll. 16-20. Tegn til David(s hus): Jes 7:1-17; 2 Kg 20:1-11.

Ny pakt (l. 19): 1 Kor 11:25 par.; Hebr 8:8; 2 Kor 3:6.

Himmelvogner (ll. 25-27, 67): Esek 1; 2 Kg 2:11; 6:17; Jes 66,15; Sak 6:1-8; Sal 68:18; også i Qumranskrifter som 4QpsEzek, 4QWords of the Luminaries.

Engel som åpenbaringsbærer: Sak 1-8, Dan 10-12. I Gabriel-teksten taler engelen som en jordisk profet, slik også i Sak 1-3.

Himmelsk herlighet (ll. 25-27): Esek 1; Åp 4-5; Qumran Songs of the Sabbath Sacrifice.

Andre noter

L. 16 (slutten av linjen): Lest av Yardeni/Knohl: "Min tjener David spurte Efraim" – Toket av Knohl om en lidende Messias, Efraims sønn (en tradisjon som er belagt langt senere i annen jødisk tradisjon). Det siste ordet leses ikke som *Efraim*, men som *ord* (amarim), av skrifteksperten Elisha Qimron. Nye fotos av ll. 16-17 støtter Qimron's lesning.

Ll. 25-27. Kan alternativt oversettes: "Se herligheten til Herren Hærskarens Gud,²⁶ Israels Gud! Dette er vognene til de syv²⁷ som står ved Jerusalems og Judeas porter. Han vil bringe trøst ..."

Ll. 80-81 tidligere lest av Israel Knohl: "om tre dager vil du få liv igjen. Jeg er Gabriel som leder deg, du som er fyrstenes fyrste" (=messias, Efraims sønn).

Ll. 20-21, "ondskapen skal vike for rettferdigheten," samme uttrykk i Qumranskriftet 1Q27Mysteries 1 i 5-7 og den jødiske nyttårsbønnen *Inngi frykt* (Ten pahdeka), som ifølge David Flusser er en tidlig jødisk-apokalyptisk bønn.

Ll. 30-31. Syv erkeengler er kjent fra jødisk mystikk i sen rabbinsk tid (merkava-tradisjonen). I 1 Enoks bok (3-2. årh. f. Kr.) er det fire erkeengler, Mikael, Uriel, Gabriel, Rafael.

Ll. 37-38. Les enten *åpenbaring* eller *landflyktighet* (galut).

L. 54. "som det er skrevet": ordrett "slik det er sagt."

Ll. 23-24, 72-74: Her har vi tidlige liturgiske uttrykk, som enten tyder på liturgisk gjenbruk av denne profetiske teksten, eller på profetens bakgrunn: Han kan være en levitt som kjenner tempel-liturgien.

L. 76. "om det er hellige iblant dem" – her brukes *hellige* om mennesker. I GT og tidlig-jødiske tekster betyr *de hellige* vanligvis engler, slik i l. 65.